

Małgorzata Osińska

Wydział Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie

Praktyczny wymiar probacji wobec osób niepełnosprawnych w Polsce – studium przypadku

Praca resocjalizacyjna z osobami niepełnosprawnymi, posiadającymi różnego rodzaju ograniczenia w sferze fizycznej czy intelektualnej, stawia przed kuratorami zadania znacząco odbiegające od tych podejmowanych wobec osób w pełni sprawnych. Współpraca z osobą niepełnosprawną wymaga nie tylko dostosowania się kuratora do zastanej sytuacji oraz podejmowania oddziaływań, które odbiegają od tzw. zwyczajowego postępowania, ale także gruntownego przygotowania teoretycznego. Kuratorzy potrzebują systematycznych szkoleń w zakresie możliwych oddziaływań i realnych do osiągnięcia efektów. W toku podejmowanych w ramach realizacji dozoru czynności kurator jest zdany na własne rozpoznanie złożonych problemów, a jego instrumentarium działań w tych przypadkach praktycznie w niczym nie odbiega od dozoru „zwykłego”. W rezultacie dozór dla osoby niepełnosprawnej może stać się dodatkową karą i uciążliwością, a nie szansą na integrację społeczną. Celem niniejszego artykułu jest zwrócenie uwagi na sytuację osób niepełnosprawnych, które będąc sprawcami przestępstwa zostały oddane pod dozór oraz opis oddziaływań podejmowanych przez kuratorów sądowych w takich sytuacjach ze wskazaniem napotkanych trudności. Metodą przyjętą w pracy jest studium indywidualnego przypadku. Analiza przypadku dotyczy mężczyzny z orzeczoną niepełnosprawnością pozostającego pod dozorem kuratora w związku z popełnieniem czynu karalnego wraz z opisem planu pracy i podejmowanych przez kuratorów oddziaływań.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność, probacja, kurator sądowy, studium indywidualnego przypadku

Practical dimension of probation for people with disabilities in Poland – case study

Correctional work with disabled people who have various limitations in the physical or intellectual sphere, confronts probation officers with tasks that are significantly different from those undertaken towards people able in body and mind. Cooperation with a disabled person requires not only the probation officer's adaptation to the ensuing situation and the interaction that diverges from the so-called common-law comportance but also thorough theoretical preparation. Probation officers need systematic training on possible earthly interactions. In the course of supervised activity, the probation officer is unaided and limited only to their own diagnosis of complex problems. Their instrument of action in these cases is practically the same as in "ordinary" supervision. As a result, supervision of a disabled person can become an additional punishment and a nuisance rather than an opportunity for social inclusion. The aim of this study is to draw attention to

the situation of people with disabilities who as perpetrators of a crime have been drowned under the supervision of court-appointed probation officers, but also the description of their actions and the difficulties encountered. The method adopted in the work is an individual case study. The case analysis concerns a man with a handicap under the care of a guardian in connection with a criminal offense along with a description of the work plan and the probation officers' interventions.

Keywords: disability, probation, court-appointed probation officer, case study

Wprowadzenie

Niniejszy artykuł jest rezultatem moich doświadczeń zawodowych w pracy kuratora sądowego dla dorosłych oraz zainteresowań badawczych skupionych wokół sytuacji osób niepełnosprawnych pozostających pod kontrolą sądu w warunkach wolnościowych. Dotyczy osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności, które zostały skazane na karę pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania i oddane pod dozór kuratora sądowego lub zobowiązane przez sąd do wykonania określonych obowiązków probacyjnych.

O ile problemom osób niepełnosprawnych pozbawionych wolności i przebywających w jednostkach penitencjarnych poświęcono sporo uwagi w literaturze naukowej i tym samym ich sytuacja jest dość dobrze rozpoznana [zob. Kurlak 2016; Braun 2013; Iwanowska 2011; Kalaman i Kalaman 2012; Machel 2012; Kostekiewicz i Kościelski 2006; Kurnik 2000], o tyle nie można tego samego powiedzieć o osobach skazanych przebywających w warunkach wolnościowych. Trudnym zadaniem jest znalezienie wyników badań w tym zakresie czy też wskazówek odnośnie do metod pracy z osobami niepełnosprawnymi w ramach sprawowanego dozoru. Ze swojej praktyki zawodowej oraz wymiany doświadczeń z innymi kuratorami sądowymi mogę wyrazić przekonanie, że praca resocjalizacyjna z osobami niepełnosprawnymi, posiadającymi różnego rodzaju ograniczenia w sferze fizycznej czy intelektualnej, stawia przed kuratorami zadania znacząco odbiegające od tych podejmowanych wobec osób w pełni sprawnych. Współpraca z osobą niepełnosprawną wymaga nie tylko dostosowania się kuratora do zastanej sytuacji oraz podejmowania oddziaływań, które odbiegają od tzw. zwyczajowego postępowania, ale także gruntownego przygotowania teoretycznego z zakresu pedagogiki specjalnej.

Kuratela sądowa jako instytucja poddania sprawcy próbie

Kurator jako organ postępowania wykonawczego ma za zadanie realizować orzeczenia sądu poprzez pomoc w readaptacji społecznej skazanego (art. 171 §2 kkw).

Najczęściej dotyczy to sytuacji, kiedy sprawca przestępstwa zostaje oddany przez sąd pod dozór bądź w ramach zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności zostaje zobowiązany do wykonania określonych obowiązków probacyjnych. Kurator podejmując oddziaływania wobec osób, którym sąd dał szansę pozostania na wolności, wykonuje środki związane z poddaniem sprawcy przestępstwa próbie. Wynika to z założenia, że osoba, wobec której je zastosowano jest w stanie nauczyć się właściwego funkcjonowania w społeczeństwie w warunkach wolności kontrolowanej, a nie środowisku sztucznym, jakim jest jednostka penitencjarna [Bałandynowicz 2006, s. 33–35]. Podejmowane wobec sprawcy przestępstwa oddziaływania powinny być planowe i celowe, co w rezultacie ma doprowadzić do ponownego włączenia jednostki do społeczeństwa, rozumianego jako bezkonfliktowe uczestnictwo w życiu społecznym i właściwe pełnienie ról społecznych [Bałandynowicz 2010, s. 51–53].

Probacja rozumiana w ten sposób jest wolnościowym systemem poprawczym, dającym możliwość budowania osobowości człowieka i stwarzającym szansę jego społecznej rehabilitacji. Jest jednocześnie miernikiem postępu cywilizacyjnego społeczeństw, które odchodzą od kar bezwzględnych wobec sprawców, którzy nie stanowią bezpośredniego zagrożenia na rzecz kar wykonywanych w warunkach wolnościowych, sprzyjających rzeczywistej resocjalizacji [Pierzchała 2011].

Oczywistym jest, że kuratorzy sądowi w ramach podejmowanych oddziaływań nie powinni koncentrować się tylko na wykonaniu obowiązków nałożonych przez sąd i ich systematycznej kontroli. Powinni oni dążyć do wspomagania rozwoju podopiecznych oraz stwarzania możliwości, aby uświadomili sobie potrzebę życia w zgodzie z powszechnie akceptowanymi normami. Praca resocjalizacyjna, która jest prowadzona głównie w naturalnym środowisku społecznym, winna być ukierunkowana na rozwój potencjalnych możliwości podopiecznego oraz kształtowanie postawy odpowiedzialności za własne postępowanie. Kurator, będąc organizatorem procesu resocjalizacyjnego, powinien dobierać metody pracy charakteryzujące się indywidualnym podejściem do osób dozorowanych oraz ich problemów, poszukując kompromisu pomiędzy oczekiwaniami wymiaru sprawiedliwości a ich faktycznymi możliwościami [Węgliński 2014; Bębas 2014].

Kuratorzy w swojej codziennej pracy spotykają się z osobami z różnych środowisk. W praktyce często okazuje się, że podopieczni i ich rodziny borykają się z problemami, które należy rozwiązać przed przystąpieniem do realizacji planu resocjalizacyjnego. Często wymagają oni wsparcia socjalnego i poradnictwa. Dlatego nierzadko kuratorzy, rozpoczynając swoją współpracę z podopiecznymi, koncentrują się na pomocy w zaspokojeniu podstawowych potrzeb w tym zakresie, a dopiero w następnej kolejności zajmują się oddziaływaniami wychowawczymi [Bielecka 2012].

Praca z człowiekiem w jego środowisku życia jest dynamiczna i wymaga szeregu umiejętności ze strony kuratorów. Osiągnięcie zamierzonych rezultatów jest niezmiernie trudne i obarczone znacznym ryzykiem niepowodzenia, szczególnie jeżeli praca resocjalizacyjna jest ukierunkowana na zmiany nie tylko w sferze jurydycznej. Oprócz wiedzy z zakresu resocjalizacji, prawa czy psychologii potrzebne są także umiejętności interpersonalne i doświadczenie życiowe. Kuratorzy spotykają się z osobami o różnych stopniach przystosowania do pełnienia ról społecznych. Nierzadko są to osoby bez wyuczonego zawodu, bezradne, prezentujące bierną postawę życiową czy o innym od społecznie akceptowanego systemie wartości. Zdarza się, że podopieczni są osobami uzależnionymi od alkoholu lub innych substancji psychoaktywnych. Coraz częściej pojawiają się też problemy z uzależnieniami innego typu - np. hazardu czy gier komputerowych (szczególnie wśród młodocianych). Na drugim biegunie pracy kuratorów spotkać można z kolei osoby pozornie bardzo dobrze przystosowane, które wykorzystują swoje umiejętności do pozyskiwania dóbr materialnych niezgodnie z obowiązującymi normami, np. zaangażowane w działalność zorganizowanych grup przestępczych. Tak szerokie spektrum problemów, do których kurator musi być przygotowany w swojej pracy zawodowej, stwarza szereg trudności w realizacji zaplanowanych oddziaływań i niewątpliwie ma wpływ na jakość i efektywność procesu resocjalizacyjnego [por. Nowak 2009–2010; Opora 2010, 2011, 2012].

Sytuacja osób niepełnosprawnych

Odrębny problem tworzy liczna grupa podopiecznych pozostających pod kuratelą sądową, którą stanowią niepełnosprawne osoby będące sprawcami przestępstwa. Odnosząc się do długoterminowej opieki w ramach sprawowanej kurateli A. Bałandynowicz wskazuje, że wśród obszarów problemowych oscylujących wokół osób będących w obiektywnie trudnej sytuacji życiowej, pozbawionych wsparcia, znajdują się także osoby, których poziom dysfunkcji w zachowaniu wymaga ściślejszego od zwyczajowego nawiązania współpracy oraz częstszego kontaktowania z kuratorem w procesie resocjalizacji. Do osób takich zaliczył on skazanych, którzy charakteryzują się zaburzeniami osobowości powiązаныmi z ich nieprzystosowaniem społecznym oraz osoby z trwałą utratą zdrowia, inwalidztwem, upośledzonych umysłowo i chorych psychicznie [Bałandynowicz 2007]. Zwraca tym samym uwagę na fakt, że pod opiekę kuratora dla dorosłych może w zasadzie trafić każdy, kto został skazany za popełnienie przestępstwa lub opuścił zakład karny, korzystając z instytucji warunkowego zwolnienia, niezależnie od jego sytuacji zdrowotnej i możliwości funkcjonowania w społeczeństwie.

Faktycznie z takimi sytuacjami kuratorzy spotykają się coraz częściej w swojej codziennej pracy. Muszą wówczas samodzielnie dostosowywać podejmowane oddziaływania do rodzaju niepełnosprawności podopiecznego oraz jego możliwości fizycznych, psychicznych i intelektualnych.

Niepełnosprawność jako złożone zjawisko pozostaje w zainteresowaniu różnych dyscyplin naukowych, ze szczególnym uwzględnieniem medycyny, socjologii, psychologii czy prawa. Jest pojęciem interdyscyplinarnym. W ramach każdej ze wskazanych dziedzin, w zależności od wyznaczonych potrzeb badawczych, nacisku na przyczyny, czas powstania niepełnosprawności jej wpływu na relacje społeczne, stopień zdolności do wypełniania ról społecznych czy status prawny – funkcjonują różne wyjaśnienia tego pojęcia [Paluszkiewicz 2015]. Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), mając na uwadze stan zdrowia człowieka, wprowadziła następujące pojęcia niepełnosprawności: niesprawność (*impairment*), niepełnosprawność (*disability*) i ograniczenie w pełnieniu ról społecznych (*handicap*) [za UNIC – Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie].

Niepełnosprawność obejmuje zatem szereg problemów zdrowotnych człowieka, które mogą wywierać wpływ na ograniczenie jego samodzielności w codziennym życiu. Niewątpliwie osoby o obniżonej zdolności intelektualnej, z deficytami poznawczymi, chore psychicznie czy też cierpiące na choroby przewlekłe, borykają się z problemami, które są obce osobom zdrowym i wymagają od nich, a często też ich najbliższych, większego zaangażowania w ich przewycięzanie. Jednocześnie, dzięki dokonującym się przeobrażeniom społeczno-kulturowym i zmian zachodzących w świadomości społecznej, osoby niepełnosprawne w coraz szerszym zakresie mają szansę na pełne realizowanie swoich potrzeb życiowych i celów. Przy odpowiednim wsparciu mają one możliwość coraz lepszego funkcjonowania zarówno w najbliższym sobie otoczeniu jakim jest rodzina, jak również w ramach szerszego środowiska społecznego, realizując się zawodowo czy towarzysko [por. Dykcik 2009]. Z drugiej strony w wielu sytuacjach, gdzie oprócz niepełnosprawności mamy do czynienia z dysfunkcjami środowiska, najczęściej rodzinnego lub instytucjonalnego, może dojść do piętrzenia problemów człowieka i w konsekwencji jego marginalizacji i wyrzucenia poza nawias społeczeństwa zamiast integracji z tym środowiskiem. Oprócz trudności wynikających z samej niepełnosprawności dochodzą problemy związane z brakiem właściwego wykształcenia umożliwiającym aktywność na rynku pracy, bezrobociem, bezradnością życiową, uwięzieniem w miejscu zamieszkania z uwagi na bariery architektoniczne, uzależnieniem od rodziny czy instytucji [por. Marszałek 2007; Brzezińska i in. 2008; Tylewska-Nowak 2013]. Część osób niepełnosprawnych, szczególnie z niepełnosprawnością intelektualną, potrzebuje systematycznego wsparcia, co nie tylko ułatwiłoby im codzienne funkcjonowanie, ale też mogłoby przyczynić się do ograniczenia ich izolacji społecznej. A. Krause zwraca uwagę na sytuację

takich osób, które poprzez swoją niezaradność i nieprzystosowanie są bardziej narażone na liczne patologie, a dodatkowo nie potrafią korzystać z dostępnych form wsparcia. Nie wiedzą one, gdzie i jak zwrócić się po pomoc. Dodatkowo często zdarza się, że z formalnego punktu widzenia pomoc im nie przysługuje. Przykładem są osoby, które mimo regularnych dochodów żyją na granicy ubóstwa z uwagi na niekontrolowane wydawanie pieniędzy na łatwo dostępne dobra konsumpcyjne [Krause 2009]. Można tu wskazać na problem dość łatwo dostępnych kredytów na urządzenia gospodarstwa domowego, których spłata obciąża kredytobiorców przez dłuższy okres czasu, uszczuplając tym samym realną możliwość zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Należy mieć ponadto świadomość, że niepełnosprawność nie chroni przed odpowiedzialnością karną, co przyczynia się do wzrostu liczby takich osób pozostających pod opieką kuratorów sądowych.

Cel badań i prezentacja zebranego materiału

Celem niniejszego opracowania jest zwrócenie uwagi na sytuację osób niepełnosprawnych, które będąc sprawcami przestępstwa zostały oddane pod dozór oraz opis oddziaływań podejmowanych przez kuratorów sądowych w takich sytuacjach ze wskazaniem napotkanych trudności. Metodą przyjętą w pracy jest studium indywidualnego przypadku. Analiza przypadku dotyczy mężczyzny z orzeczoną niepełnosprawnością pozostającego pod dozorem kuratora w związku z popełnieniem czynu karalnego wraz z opisem planu pracy i podejmowanych przez kuratorów oddziaływań. W badaniach oparto się na informacjach uzyskanych w wyniku analizy dokumentów, wywiadów i obserwacji.

We wskazanej sytuacji studium przypadku jest metodą, która daje możliwość ukazania całego spektrum problemów zarówno z perspektywy kuratora jak również samego podopiecznego i jego rodziny. Za wyborem tej metody przemawiał także jej silny związek z praktyką, co może służyć projektowaniu dalszych oddziaływań oraz fakt, że wskazana problematyka nie jest w wystarczającym zakresie rozpoznana i opisana. Ponadto wstępna analiza zjawiska sygnalizuje istnienie problemów wymagających szczegółowszego zbadania. Wskazane powody sprawiają, że studium przypadku, mimo, że jako metoda idiograficzna jest wysoce kontekstualna, jest pomocne w wyjaśnianiu ludzkich zachowań oraz umożliwia wyciąganie wniosków wartościowych z praktycznego punktu widzenia [Wojnar-ska 2000; Koźuch, Marzec 2014].

Prezentując wyniki badań przedstawiam opis przypadku wraz z podejmowanymi przez kuratorów oddziaływaniami oraz wnioski.

Analiza przypadku

Michał lat 21 pozostaje od 2,5 roku pod dozorem kuratora za popełnienie przestępstwa kradzieży z włamaniem oraz zniszczenie mienia. Sąd skazał go na karę 1 roku i 6 miesięcy pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania na okres próby wynoszący 3 lata. Ukarzał w/w także grzywną w łącznej wysokości 800 PLN i oddał pod dozór kuratora sądowego. Ponadto sąd zobowiązał go do naprawienia szkody na rzecz dwóch pokrzywdzonych przestępstwem w wysokościach 2600 PLN oraz 350 PLN.

Sytuacja Michała jest znana kuratorom oraz pracownikom socjalnym od jego wczesnego dzieciństwa. Jego rodzice mieli sądownie ograniczoną władzę rodzicielską przez nadzór kuratora z powodu nadużywania alkoholu i niewydolności wychowawczej. Ponadto w okresie nieletniości Michał sam pozostawał pod nadzorem kuratora z powodu lekceważenia obowiązku szkolnego oraz popełnianych czynów karalnych.

Michał jest kawalerem. Wychowywany był w rodzinie pełnej jako trzecie dziecko. Ma dwoje znacznie starszego od siebie rodzeństwa, które mieszka zagranicą i z rodziną utrzymuje sporadyczny kontakt telefoniczny. Nieprzerwanie mieszka z rodzicami i funkcjonuje jak osoba znacznie młodsza niż faktycznie jest. Michał legitymuje się wykształceniem podstawowym. Uczęszczał do powszechnej szkoły podstawowej, gdzie nie radził sobie z nauką. Po III klasie został przeniesiony przez matkę do innej szkoły, gdzie powtarzał III klasę. Matka w rozmowach z kuratorem rodzinnym zaprzeczała, że powodem zmiany szkoły były trudności natury dydaktycznej lub wychowawczej. Twierdziła, że przyczyną była zmiana miejsca zamieszkania, a powtarzanie klasy wymuszone zostało niewłaściwą organizacją pracy szkoły. Twierdziła, że Michał musiał powtarzać III klasę, gdyż w klasach IV było zbyt wielu uczniów. Z opinii wychowawcy z tego okresu wynika, że Michał nie znał liter i nie potrafił napisać nawet krótkich wyrazów ani ich przeczytać. Nie koncentrował się, a dodatkowo swoim zachowaniem dezorganizował pracę w trakcie lekcji. Wychowawca uskarżał się też na brak współpracy z rodzicami, którzy nie stosowali się do zaleceń i lekceważyli istniejące trudności. Michał powtarzał jeszcze V klasę, co jego matka próbowała ukryć przed kuratorem sprawującym nadzór. Rodzice, po sugestii nauczyciela, że dziecko nie jest w stanie sprostać wymaganiom dydaktycznym i wychowawczym stosownie do wieku, zostali skierowani przez pedagoga szkolnego na badania do poradni pedagogiczno-psychologicznej. Rodzice udali się na wskazane badania, jednak nie dostarczyli opinii pedagogowi szkolnemu.

Michał szkołę podstawową ukończył z bardzo niskimi ocenami i nieodpowiednią oceną z zachowania. Z informacji udzielonych przez wychowawcę wyni-

ka, że często wagarował, co jego matka tłumaczyła częstymi infekcjami. Ponadto matka rzadko przychodziła na rozmowy z wychowawcą i pedagogiem szkolnym, a w trakcie spotkań, które miały miejsce, prezentowała roszczeniową postawę. Często żądała ulgowego traktowania syna i groziła pisaniem skarg do kuratorium. W gimnazjum przedstawiła opinię z poradni pedagogiczno-psychologicznej wraz z wnioskiem o przyznanie nauki w trybie indywidualnym. Michał został objęty nauczaniem indywidualnym na terenie szkoły. Nie uczęszczał na zajęcia, co matka w dalszym ciągu usprawiedliwiała infekcjami. Ostatecznie orzeczono kształcenie indywidualne w miejscu zamieszkania. Z opinii wychowawcy z tego okresu wynika, że Michał prezentował niewłaściwe i agresywne zachowanie, w tym wulgarne i obraźliwe słownictwo, kierowane wobec nauczycieli, co nie spotykało się z odpowiednią reakcją rodziców.

Z dokumentacji nadzoru wynika, że kurator negatywnie oceniał stopień współpracy ze strony rodziców. W swojej pracy kurator koncentrował się na tym, aby doprowadzić do powstrzymania się od nadużywania alkoholu przez rodziców Michała oraz właściwego pełnienia roli rodzica, ze szczególnym uwzględnieniem dopilnowania kontynuacji nauki stosownie do stanu zdrowia oraz zapewnienia dziecku właściwej opieki.

W wieku 13 lat, na wniosek kuratora rodzinnego, uzasadniony nieadekwatnym do wieku zachowaniem i widocznymi przejawami demoralizacji, Michał został przebadany w RODK. Z opinii tej jednostki wynika, że zaobserwowano u podopiecznego zaburzenia w rozwoju kształtującej się osobowości w sferze emocjonalno-uczuciowej, społecznej i socjalizacyjnej. Zalecono podjęcie terapii farmakologicznej, terapeutycznej w zakresie poznawczo-behawioralnym oraz uczestnictwo w treningu umiejętności społecznych.

W wieku 14 lat, z uwagi na próbę samobójczą, Michał był przez miesiąc hospitalizowany w Oddziale Psychiatrycznym Szpitala w Garwolinie. Jego matka oświadczyła, że wypisała syna ze szpitala na własne żądanie przed ukończeniem pełnej diagnozy i leczenia, gdyż w jej opinii nie był właściwie leczony. W rozmowie z kuratorem twierdziła, że lekarze chcieli jej wmówić, że piła w ciąży alkohol. Ponadto lekarz zasugerował, że Michał powinien chodzić do szkoły specjalnej, przyjmować leki oraz zostać poddany dalszej diagnozie, gdyż być może cierpi na schizofrenię. W karcie informacyjnej ze szpitala zawarte są informacje, że „u pacjenta zaobserwowano cechy osobowości nieprawidłowej, ADHD, Zespół Aspergera, mitomanię. Wykazuje obniżenie zdolności poznawczych w tym nieprawidłowe rozumienie norm społecznych. Wymaga dalszej diagnostyki”.

Mimo sugestii o potrzebie kształcenia specjalnego rodzice nie zapisali Michała do takiej szkoły. Ukończył on gimnazjum w ramach kształcenia indywidualnego z niskimi ocenami. W opinii kuratora rodzinnego tylko dlatego udało się mu ukończyć gimnazjum, gdyż nauczyciele przychodzili do miejsca jego zamieszkania.

Po ukończeniu gimnazjum Michał wyraził chęć kontynuacji nauki w cechu rzemiosł. Miał podpisaną umowę w warsztacie lakierniczym. Nauki nie podjął. Matka tłumaczyła go tym, że nie był w stanie dojeżdżać autobusem do warsztatu, bo to za daleko. Przez kolejne lata Michał nie uczęszczał do żadnej szkoły. Rodzice w rozmowach z kuratorem deklarowali, że planują zapisać syna do szkoły. Podawali w trakcie rozmów propozycje różnych szkół, jednak nigdy go nie zapisali. Sam podopieczny wykazywał się całkowitą biernością w tej kwestii. Dodatkowym problemem okresowo ujawniającym się w trakcie nadzoru kuratora było nadużywanie alkoholu przez rodziców podopiecznego, a szczególnie jego ojca oraz trudna sytuacja materialna wynikająca z braku stałego zatrudnienia rodziców. Rodzina była przez kilka lat objęta pomocą materialną z MOPS.

Michał przed ukończeniem 17 roku życia popełnił trzy czyny karalne. Były to drobne kradzieże i zniszczenia mienia. Zazwyczaj dokonywane wspólnie z rówieśnikami. Pozostawał w tym okresie pod nadzorem kuratora jednak podejmowane próby wychowawczych oddziaływań nie przynosiły zakładanych rezultatów. Rodzice za każdym razem usprawiedliwiali jego postępowanie i regulowali pokrzywdzonym osobom straty wyrządzone przez syna. Kurator negatywnie oceniał zarówno postawę podopiecznego, jak i jego rodziców. Brak wniosku o umieszczenie Michała w placówce wychowawczej motywowany był jego nieadekwatnym do wieku funkcjonowaniem i zaprzestaniem nadużywania alkoholu przez rodziców.

W wieku 17 lat Michał ponownie był hospitalizowany w oddziale leczenia nerwic szpitala psychiatrycznego przez okres 6 tygodni. Z karty informacyjnej ze szpitala wynika, że u podopiecznego zdiagnozowano „specyficzne zaburzenia osobowości – osobowość dysocjalna, zaburzenia lękowe”. Zalecono odpowiednią farmakoterapię oraz kontynuowanie leczenia psychiatrycznego w warunkach ambulatoryjnych.

W trakcie obejmowania dozoru przez kuratora sądowego dla dorosłych Michał w dalszym ciągu nie pracował i nie kontynuował nauki. Nie był też zarejestrowany jako bezrobotny i nie posiadał ubezpieczenia zdrowotnego. Pozostawał na utrzymaniu rodziców utrzymujących się z prac dorywczych i świadczeń z pomocy społecznej. Nie kontynuował leczenia psychiatrycznego, a przepisane leki przyjmował zgodnie z uznaniem matki. Większość czasu spędzał przy komputerze, grając w gry lub włócząc się po osiedlu z młodzieżą o ujemnej opinii środowiskowej, pozostającej w zainteresowaniu policji, często karanej. Michał odmawiał rozmów z kuratorem. W trakcie jego wizyt udawał, że śpi, nie odzywał się lub zaczynał krzyczeć wymuszając zakończenie wizyty. Używał słów obelżywych, całkowicie nie kontrolując swojego słownictwa. W wyraźny sposób jego zachowanie było nieadekwatne do jego wieku i sytuacji.

W początkowym etapie dozoru kurator koncentrował się zatem na nawiązaniu współpracy z rodzicami Michała i rozpoznaniu możliwości pracy z podopiecznym w zakresie modyfikacji sposobu jego funkcjonowania. Ponadto kurator wskazał na konieczność pełnego zdiagnozowania podopiecznego i ustalenia potrzeby uzyskania orzeczenia o niepełnosprawności lub przyuczenia podopiecznego do zawodu, zwracając uwagę na potrzebę aktywizacji Michała w tym zakresie. Praca z rodzicami początkowo była skoncentrowana na uświadamianiu im potrzeby ustalenia przyczyn nieadekwatnego do wieku funkcjonowania z naciśkiem na chęć zapewnienia Michałowi odpowiedniej pomocy i wsparcia. Kurator starał się uświadomić rodzicom Michała, że przyjdzie taki okres w życiu dozorowanego, kiedy nie będzie mógł liczyć na opiekę rodziców. Kurator zwracał też uwagę na konieczność podjęcia pracy w zakresie kontroli relacji rówieśniczych Michała. Po rozpoznaniu tego środowiska i jego negatywnego wpływu na ww. udało się skłonić rodziców podopiecznego do współpracy w tym zakresie. Doszło do tego jednak po tym, kiedy Michał przyznał się do popełnienia kolejnego przestępstwa popełnionego przez jednego z jego kolegów w ramach koleżeńskiej przysługi, co zakończyło się kolejnym wyrokiem skazującym. Ponadto podjęta została współpraca z pracownikiem socjalnym w kwestii aktywizacji zawodowej rodziców. Udało się skłonić matkę do podjęcia kursu zawodowego i stażu.

Podopieczny jest osobą bardzo wpływową na negatywne wpływy środowiskowe. Przez okres około dwóch lat kurator starał się mobilizować, bardziej rodziców ww. niż jego samego, do zapisania Michała do szkoły. Prowadzenie pracy z podopiecznym było utrudnione. W dokumentacji kurator zwraca uwagę, że podopieczny posługuje się bardzo prostym słownictwem, nie rozumie wielu pojęć oraz omawianych zależności przyczynowo-skutkowych. Nie rozumie konsekwencji prawnych popełnianych czynów karalnych ani konsekwencji lekceważenia nałożonych przez sąd obowiązków przez co sprawia wrażenie jakby je bagatelizował. Jest podatny na wpływy środowiskowe i nie rozumie, że jest wykorzystywany przez kolegów. Kurator uznał też za konieczne, oprócz uzyskania opinii środowiskowej, nawiązanie współpracy ze środowiskiem sąsiedzkim w kierunku większej kontroli społecznej i wsparcia (sąsiedzi informowali kuratora o zachowaniu podopiecznego, a poinformowani, że jego zachowanie nie wynika ze złej woli, ale trudności przystosowawczych nie składali skarg do dzielnicowego). Dodatkowo nawiązana została współpraca z dzielnicowym ukierunkowana na zwiększenie kontroli wobec podopiecznego w sytuacjach, gdyby był widziany w niewłaściwym towarzystwie.

Realizacja celów wyznaczonych we wstępnym planie dozoru

Kurator w planie pracy resocjalizacyjnej wytyczył szereg celów, których osiągnięcie miało za zadanie poprawę funkcjonowania podopiecznego w społeczeństwie. Znacząca ich część odnosiła się do poprawy codziennego funkcjonowania Michała, w tym zabezpieczenia podstawowych kwestii socjalnych. W wyniku systematycznie podejmowanych czynności kuratorowi udało się skłonić rodziców Michała do podjęcia współpracy z lekarzem psychiatrą. W rezultacie podopieczny uzyskał orzeczenie o niepełnosprawności i otrzymuje rentę inwalidzką. Orzeczono całkowitą niezdolność do pracy w związku z naruszeniem sprawności organizmu powstałym w momencie narodzin. Podstawą orzeczenia jest „upośledzenie umysłowe w stopniu lekkim, hiperkinetyczne zaburzenia zachowania, zaburzenia osobowości, mitomania, niedostosowanie społeczne”. Matka Michała przyznała, że rozpoznanie upośledzenia miało miejsce już w okresie wczesnego dzieciństwa, ale wstydziła się tego i nie godziła z taką opinią. Renta aktualnie jest poddana egzekucji komorniczej w związku ze spłatą naprawienia szkody na jednego z pokrzywdzonych. Ponadto matka Michała spłaca w ratach z jego renty grzywnę. Jednocześnie, z uwagi na brak dostatecznych środków, nie została wykonana druga szkoda. Matka dozorowanego dysponuje jego rentą, gdyż Michał nie rozumie wartości pieniądza w stopniu umożliwiającym właściwe gospodarowanie.

Kurator priorytetowo traktował także kwestie dotyczące biernej postawy dozorowanego. Mimo niezdolności do pracy, w ramach wspierania aktywizacji i właściwych form spędzania czasu wolnego, udało się skłonić podopiecznego do podjęcia kursu komputerowego organizowanego dla młodzieży przejawiającej podobne do Michała trudności (uczy się podstaw grafiki komputerowej, tworzenia stron www, co jest ukierunkowane na korzystanie z komputera w celach innych niż tylko gry). Dzięki systematycznym zajęciom Michał spędza aktywnie czas poza domem we właściwym towarzystwie, wykonując zadania, które go interesują i są dostosowane do jego możliwości intelektualnych. Istotnym w realizacji celów jest to, że udało się nawiązać z podopiecznym relację umożliwiającą przeprowadzenie rozmów wychowawczych, wspierających, motywujących do określonych zachowań. Podopieczny nie reaguje na kuratora (jak w początkowej fazie dozoru) niechęcią i napadami złości. Jednak rozmowy te, na co wskazuje kurator, nie przynoszą widocznych, oczekiwanych efektów. Są to raczej pogadanki na codzienne tematy nie dotyczący kwestii dozorowych.

W informacji z realizacji planu pracy kurator wskazał, że rodzice podjęli trud kontroli kontaktów rówieśniczych Michała, co nie zawsze udaje się im w zadowalającym stopniu. Okresowo słabnie ich zaangażowanie w sprawy syna. Wówczas

w rozmowach powołują się na pełnoletniość Michała i jego poczytalność twierdząc, że jest on dorosły i sam powinien się pilnować i za siebie odpowiadać. Mimo tego udało się ograniczyć niewłaściwe relacje rówieśnicze. Michał przyjaźni się z chłopcami zamieszkującymi w tym samym bloku. Są to chłopcy znacznie młodsi od niego (13, 14 lat), z którymi Michał spędza czas, głównie jeżdżąc na rowerze po osiedlu.

Dodatkową korzyścią nawiązania współpracy z rodziną było zmobilizowanie matki Michała do podjęcia leczenia odwykowego. Aktualnie brakuje informacji ze środowiska, aby była ona widywana pod wpływem alkoholu.

W toku trwania dozoru udało się osiągnąć względną stabilizację w codziennym funkcjonowaniu Michała. Dzięki leczeniu psychiatrycznemu udało się ograniczyć jego napady złości i agresywne zachowania. Podopieczny zachowuje się spokojnie i nie jest postrzegany w środowisku sąsiedzkim jako osoba niebezpieczna, co miało miejsce we wcześniejszym okresie jego życia.

Zaznaczyć jednak należy, że aktualny stan nie może być traktowany jako stały. Michał jest osobą bardzo podatną na negatywne wpływy środowiskowe. Wyraźnie widoczna jest u niego potrzeba akceptacji i przynależności do grupy. Jednocześnie uskarża się na brak kolegów w podobnym wieku, co może sprzyjać nawiązywaniu niewłaściwych relacji. Istotne znaczenie ma także to, na ile jego rodzice będą w stanie utrzymywać abstynencję. Powrót do nadużywania alkoholu przez rodziców z pewnością przyczyni się do pogorszenia sposobu funkcjonowania Michała. Mimo podjętych oddziaływań istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że podopieczny ponownie naruszy porządek prawny.

Ocena efektywności podjętych oddziaływań przez kuratora

Kurator w dokumentacji zwraca uwagę na ogromny, w porównaniu z innymi dozorami, nakład czasu i pracy poświęcony rodzinie. Dodatkowo koniecznym było zaplanowanie czynności, które objęłyby wszystkich członków rodziny, tj. zarówno podopiecznego, jak i jego rodziców. Kurator o wiele częściej niż w innych dozorach kontaktował się w miejscu zamieszkania z podopiecznym i jego rodzicami. Utrzymywany był też częsty kontakt telefoniczny, także w godzinach wieczornych i w dni wolne od pracy. Mimo tak znaczącego nakładu pracy kurator zwraca uwagę, że uzyskane efekty nie są trwałe, gdyż rodzina wymaga stałego wsparcia, którego w ramach dozoru nie można zapewnić. Ponadto uzyskane efekty są nieadekwatne do stopnia zaangażowania kuratora. W opinii kuratora rodzina, tj. zarówno podopieczny jak i jego rodzice wymagają dalszej pracy przez dłuższy, niż dozór, okres czasu. Kurator zaznaczył też, że tak intensywny zakres

oddziaływań był możliwy z uwagi na ogólny spadek liczby innych dozorów, dobre wcześniejsze rozpoznanie sytuacji oraz to, że rodzina była już znana, co sprawiło, że kurator posiadał wcześniej dużo informacji. Nie musiał zatem opierać się tylko na tym, co przekazują rodzice w/w, którzy początkowo nie byli szczerzy w trakcie rozmów. Ponadto kurator, mając wstępną wiedzę odnośnie trudności psychicznych podopiecznego, dał mu czas na przystosowanie się do nowej sytuacji jaką jest dozór.

Podsumowanie

Prowadzenie dozoru, w którym kurator ma do czynienia z osobą niepełnosprawną wymaga umiejętności wykraczających poza zwyczajowe postępowanie, szczególnie gdy dozorem jest objęta osoba o obniżonej sprawności intelektualnej czy z zaburzeniami psychicznymi. Kuratorzy sądowi mimo chęci pomocy swoim podopiecznym znajdującym się w tak trudnym położeniu, nie zawsze są w stanie poświęcić niezbędnej ilości czasu, co wynika z innych obowiązków bądź nie czują się wystarczająco kompetentni w tym zakresie. Dlatego istotnym jest systematyczne szkolenie kuratorów w zakresie możliwych oddziaływań i realnych do osiągnięcia efektów. Praca z osobami niepełnosprawnymi często bowiem przypomina bardziej pracę socjalną niż resocjalizacyjną [por. Stępnia 2007]. Systematyczne szkolenie kuratorów sądowych w zakresie umiejętności diagnozowania trudności, z jakimi borykają się podopieczni i dostosowania do ich możliwości sposobów oddziaływań przyczyni się do ograniczenia postępowania opartego na metodzie prób i błędów i zwiększy tym samym szansę na osiągnięcie efektywności kurateli [Nowak 2009–2010].

A. Bałandynowicz zwracając uwagę na konieczność dostosowania sposobu postępowania kuratora do stopnia dysfunkcji podopiecznego w sferze fizycznej i psychicznej zaleca przyjęcie modelu kurateli klinicznej, ukierunkowanej na współpracę ze środowiskiem podopiecznego w celu objęcia go, w razie potrzeby, pomocą instytucjonalną. Rolę kuratora postrzega on w tym przypadku jako koordynatora tych oddziaływań, który kieruje podopiecznego do właściwej placówki i pracuje z nim i jego najbliższym środowiskiem nad motywacją do leczenia, kontroluje przebieg terapii we współpracy ze specjalistami i wspomaga podopiecznego po powrocie do miejsca zamieszkania. Jednocześnie kurator powinien łączyć te oddziaływania z działaniami o charakterze resocjalizacyjnym, co pozwoli na wypełnienie funkcji wychowawczych i terapeutycznych [Bałandynowicz 2007]. Sposób tego oddziaływania także w znacznej mierze przypomina pracę socjalną, która stanowi rodzaj oferty pomocowej kierowanej do podopiecznego i jego naj-

bliższego środowiska jakim jest rodzina, niż pracą resocjalizacyjną ukierunkowaną na wychowawcze i zapobiegawcze oddziaływanie na co nacisk kładzie ustawodawca [Stasiak i Liszke 2014, s. 284–285, por. Stańdo-Kawecka 2010].

Ponadto niemiernie ważną rolę odgrywa coś, co można określić jako czynnik ludzki. Czynnik ludzki rozumiany jako sposób funkcjonowania kuratora w relacji z podopiecznym, który sprzyja lub nie, nawiązywaniu konstruktywnych relacji interpersonalnych ukierunkowanych na zmianę postaw i zachowania podopiecznych. Większą szansę na pomoc niepełnosprawnemu podopiecznemu i osiągnięcie efektywności podejmowanych oddziaływań będzie miał kurator empatyczny i rozumiejący trudne położenie swoich podopiecznych, a nie urzędnik, który poza przepisami nie dostrzega człowieka.

Niniejsze opracowanie na przedstawionym przykładzie miało na celu przybliżenie sytuacji osób niepełnosprawnych pozostających pod dozorem lub zobowiązanych do wykonania obowiązków probacyjnych. Osób, które po popełnieniu przestępstwa wpadają do systemu, który nie zawsze jest przygotowany do wypełnienia trudnego zadania, jakim jest pomoc w ich readaptacji w połączeniu z działaniami pomocowo-wspierającymi codzienne funkcjonowanie. Osoby niepełnosprawne potrzebują często stałego wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, do czego dozór z zasady nie jest powołany.

Wnioskiem z powyższego jest nasuwające się stwierdzenie, że w takich przypadkach mamy do czynienia z sytuacją, gdzie efektywne sprawowanie (w każdym razie w porównaniu do dozoru w stosunku do osób w pełni sprawnych) dozoru płynnie przeplata się z zadaniami organów opieki społecznej.

Zwraca także uwagę fakt braku prawnego uregulowania pracy kuratora z osobami niepełnosprawnymi w rozumieniu zaprezentowanym we wstępnej części niniejszego opracowania. Niewątpliwie ustalenie w przepisach prawa (głównie w kodeksie karnym wykonawczym, a może przede wszystkim w aktach wykonawczych do tej ustawy) szczegółowych uregulowań wyposażających kuratora w szersze (niż w przypadkach ogólnych) instrumentarium działań, a także zobowiązujących go do bardziej wnikliwego rozpoznania sytuacji dozorowanego, przyczyniłoby się do poprawy efektywności w dozorcze. Przykładowo w przypadku podejrzenia zaburzeń psychicznych zasadnym wydawałoby się skorzystanie z pomocy psychologa, choćby do początkowego ustalenia dysfunkcji dozorowanego i zakresu możliwej z nim pracy (w postępowaniu przed sądem, jeszcze przed wyrokowaniem rolę taką pełni opinia sądowo psychiatryczna dopuszczana na podstawie art. 201 § 1-5 kpk). Poczynienie takich ustaleń już od początku trwania dozoru ułatwiłoby kuratorowi rozpoznanie problemów i potrzeb osób dozorowanych. Bez wiedzy specjalistycznej ustalenie powyższego jest znacznie utrudnione i wymaga dużo więcej czasu. Wskazać należy, że uzyskiwanie takich opinii w toku postępowania przygotowawczego bądź w toku przewodu sądowe-

go niejako z góry stwarza możliwość brania pod uwagę wyników takich opinii, co w konsekwencji ma praktyczny wpływ na wymiar kary w razie stwierdzenia okoliczności, o jakich mowa w art. 31§2 kk (stwierdzenie poczytalności ograniczonej w stopniu znacznym), a zawsze ustalenia takich opinii bierze się z mocy prawa pod uwagę w ramach indywidualnego wymiaru kary. Wskazać należy, że w obowiązujących przepisach (§7.1 pkt 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości Dz. U. z 2016 r., poz. 969) jest mowa jedynie o korzystaniu z opinii biegłych już opracowanych w toku postępowania przed Sądem, jednak w praktyce opinie takie są powoływane w niezwykle małym procencie przypadków (przesłanki z art. 31§1 i 2 kk).

Jednocześnie obowiązujące kuratora przepisy zawierają wytyczne odnośnie do ustalenia wrażliwości dozorowanego na kulturę i sztukę [por. Załącznik nr 2 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości, Dz. U. z 2016 r., poz. 969], a z drugiej strony obligują kuratora do ustalenia rozwoju umysłowego dozorowanego, zaburzeń umysłowych i emocjonalnych [por. Załącznik nr 2 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości, Dz. U. z 2016 r., poz. 969], do czego przecież kurator nie posiada wymaganych kompetencji, gdyż umiejętności takie wymagają wiedzy fachowej z zakresu psychiatrii i psychologii. W postępowaniu przed wydaniem wyroku ustalanie takich właściwości oskarżonego odbywa się jedynie na podstawie opinii biegłych dysponujących wiadomościami specjalnymi (wiedzą fachową) – [art. 193 §1 kpk].

W toku podejmowanych w ramach realizacji dozoru czynności kurator jest zdany na własne rozpoznanie złożonych problemów, a jego instrumentarium działań w tych przypadkach praktycznie w niczym nie odbiega od dozoru „zwykłego”. W rezultacie dozór dla osoby niepełnosprawnej może stać się dodatkową karą i uciążliwością, a nie szansą na integrację społeczną.

Bibliografia

- Bałandynowicz A. (2010), *Prawo socjalne i prawo karne pozbawione sumienia – ekskluzja społeczna jednostki* [w:] *Problemy współczesnej resocjalizacji*, L. Pytko, B. M. Nowak (red.) Wydawnictwo Pedagogium, Warszawa.
- Bałandynowicz A. (2007), *Kuratela dla dorosłych – pomoc w przystosowaniu do życia w społeczeństwie*, „Prokuratura i Prawo”, nr 9, s. 5–28.
- Bałandynowicz A. (2011), *Probacja. Resocjalizacja z udziałem społeczeństwa*, Wolters Kluwer, Warszawa.
- Bębas S. (2014), *Metody i formy oddziaływań wychowawczych kuratorów sądowych*, *Lubelski Rocznik Pedagogiczny*, t. 33, s. 130–147.
- Bielecka E. (2012), *Streetworker a kurator sądowy – szkic porównawczy*, *Prace Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji*, t. 19, s. 193–216.

- Braun P. (2013), *Osoba niepełnosprawna w izolacji penitencjarnej*, „Niepełnosprawność – Zagadnienia, problemy, rozwiązania”, nr 2(7), s. 129–151,
- Brzezińska A. I., Kaczan R., Piotrowski K., Sijko K., Rycielski P., Wierzbicka-Wiszejko D. (2008), *Uwarunkowania aktywności zawodowej osób z ograniczeniami sprawności: czynniki społeczno – demograficzne*, „Nauka”, nr 1, s. 129–150.
- Dykcik W. (2009), *Interkulturowe i makrospołeczne konteksty stereotypów w działalności praktycznej z osobami niepełnosprawnymi*, „Niepełnosprawność”, nr 1, s. 25–58,
<http://www.unic.un.org.pl/niepelnosprawnos/definicja.php> [dostęp: 26.04.2017].
- Iwanowska A. (2011), *Marginalizacja i wykluczenie społeczne skazanych na karę pozbawienia wolności – unormowania prawne służące jej ograniczeniu*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 71, s. 87–106.
- Kalaman M., Kalaman M. (2012), *Wykonywanie kary pozbawienia wolności wobec osób niepełnosprawnych psychicznie i fizycznie w polskim więziennictwie w przeszłości i obecnie*, [w:] Żmichrowska M. (red.) *Prace Naukowe Wałbrzyskiej Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości*, „Zeszyty Pedagogiczno-Medyczne”, t. 18, s. 133–149,
- Kosterkiewicz W., Kościelski K. (2006), *Prowadzenie oddziaływań terapeutycznych w stosunku do więźniów młodocianych (na przykładzie jednostek penitencjarnych okręgu poznańskiego)*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogiki i Administracji w Poznaniu”, nr 2, s. 213–223.
- Kożuch A., Marzec I. (2014), *Studium przypadku jako strategia badawcza w naukach społecznych*, „Zeszyty Naukowe WSOWL”, nr 2(172), s. 32–44.
- Krause A. (2009), *Teoretyczne i empiryczne problemy pedagogiki specjalnej. Zarys obszarów badawczych*, „Niepełnosprawność”, nr 1, s. 9–24.
- Kurlak I. (2016), *Więzienna służba zdrowia w trosce o stan zdrowia osób przewlekle chorych, zaburzonych i niepełnosprawnych*, „Forum Pedagogiczne”, nr 1, s. 283–296.
- Machel H. (2012), *Rola terapii w resocjalizacji penitencjarnej*, „Resocjalizacja Polska”, nr 3.
- Kurnik R. (2000), *Osoby niepełnosprawne psychicznie w polskim systemie penitencjarnym – aspekty prawne*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii, suplement”, nr 2(10), s. 307–311.
- Marszałek L. (2007), *Społeczny kontekst niepełnosprawności*, „Seminare”, nr 24, s. 339–353.
- Nowak B.M. (2009–2010), *Uwarunkowania skuteczności pracy kuratorskiej*, „Szkice Podlaskie”, nr 17–18, s. 291–299.
- Opora R. (2010), *Refleksje na temat współczesnej resocjalizacji w kontekście jej efektywności*, „Resocjalizacja Polska”, nr 1, s. 211–220.
- Opora R. (2011), *Efektywność i możliwości jej oceny w instytucji kurateli sądowej*, „Probacja”, nr 3, s. 65–72.
- Opora R. (2012), *Współczesne modele resocjalizacji oraz perspektywy na przyszłość*, „Niepełnosprawność”, nr 8, s. 59–68.
- Paluszkiwicz M. (2015), *Prawne pojęcie niepełnosprawności*, „Studia Prawno-Ekonomiczne”, t. XCV, s. 77–98.
- Pierzchała K. (2011), *Przestępstwo. Probacja alternatywą dla kary pozbawienia wolności*, „Probacja”, nr 4, s. 5–26.
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych, na podstawie art. 176 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. poz. 557, z późn. zm.).

- Stańdo-Kawecka B. (2010), *O koncepcji resocjalizacji w polskiej literaturze naukowej polemicznie*, „Probacja”, nr 1, s. 108–124.
- Stasiak K., Liszke W. (2014), *Wychowawczo – zapobiegawcza funkcja dozoru [w:] Zarys metodyki pracy kuratora sądowego*, T. Jedynak, K. Stasiak (red.), LexisNexis, Warszawa.
- Stępniański P. (2007), *Praca socjalna w postępowaniu ze skazanymi*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, Rok LXIX – zeszyt 4, s. 159–173.
- Tylewska-Nowak B. (2013), *Wybrane czynniki środowiskowe mające wpływ na postrzeganie dorosłości osób z umiarkowanym lub znacznym stopniem niepełnosprawności intelektualnej*, „Studia Edukacyjne”, nr 25, s. 160–168.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90 poz. 557).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89 poz. 555).
- Węgliński A. (2013), *Zasoby osobiste i kompetencje zawodowe kuratorów sądowych niezbędne w pracy z osobą dozorowaną z problemem alkoholowym*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, t. XXXII, s. 343–364.
- Węgliński A. (2014), *Motywowanie skazanych z problemem alkoholowym do samowychowania w warunkach wolności dozorowanej*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny”, t. XXXIII, s. 63–81.
- Wojnarska A. (2000), *Studium indywidualnych przypadków jako metoda diagnostyczno-terapeutyczna*, „Prace Wszechnicy Świętokrzyskiej”, nr 48, s. 145–157.